

Reseptio — teoriaa mutta myös empiriaa

SEGERS, Rien T. Kirja ja lukija. Johdusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen. Juva SKS 1985. 165 sivua.

HOSIAISLUOMA, Yrjö (toim.). Lukeminen - reseptio - tulkinta. Tampereen yliopisto, Kotimainen kirjallisuus, Julkaisuja 26/1985. 224 sivua.

Segers on hollantilainen kirjallisuudentutkija, joka on erikoistunut ns. **reseptiotutkimukseen** eli kaunokirjallisen tekstin ja lukijan suhteeseen. Suomennetussa teoksessaan hän esittelee niin reseptiohistoriallista tutkimusta, reseptioteoreettista teosanalyysia kuin kokeellistakin lukijatutkimusta. Kirjallisuuden professori Yrjö Varpio auttaa jälkisanassaan avaamaan näkökulmia reseptiotutkimukseen kaunokirjallisten tekstien tutkimuksen yhtenä osa-alueena, ja samalla hän esittelee lyhyesti suomalaista reseptiotutkimusta, josta ei vielä laajaa esittelyä saisikaan.

Reseptioestetiikka on Saksan liittotasavallassa 1960-luvun lopulla syntynyt kirjallisuustieteellinen suuntaus, joka tutkii kaunokirjallisia tekstejä **lukijan** näkökulmasta ja jossa tutkimuksen kohteena ovat tekstin herättämät 1) hypoteettiset, tutkijan rekonstruoimat ja/tai 2) todelliset, lukijoiden tajunnallisesta ja muusta käyttäytymisestä löydettävät (vrt. emt., s. 9) reaktiot.

Segersin teosta on kirjallisuustieteen sisäisen diskurssin näkökulmasta jo arvioinut tässä lehdessä (2/1985) Marja-Leena Palmgren. Hän on arvioissaan mm. selostanut reseptioestetiikan avainkäsitteitä **odotushorisonttia** ja **avointa kohtaa** (epämääräisyyskohtaa), joten sivuutan ne tässä. Sen sijaan yritän kytkä reseptioestetiikkaa tiedotustutkimuksen diskurssiin.

Reseptioestetiikassa on konstruoitu ns. **ideaalilukija**, mutta tutkittu empiirisesti melko lailla - sen jälkeen kun

teorian kehittelyyn keskittynyt vaihe on alkanut päättyä - myös **reaalisia lukijoita**. Kiintoisa on esim. s. 23-24 selostettu koe: liittotasavaltalainen tiedenväläinen tutkijaryhmä selvitti yhden ja saman runon synnyttämiä lukijareaktioita. Voitaisiin tietenkin ajatella, että runon kokemisen ratkaisee vulgaari subjektivismi: jokainen lukija kokee runon omalla ainutkertaisella tavallaan. Näin ei kuitenkaan ollut, vaan "koehenkilöille avautui runosta kolme eri tulkintamahdollisuutta. Kävi myös ilmi, että nämä kolme tulkintaa eivät perustuneet sattumaan, vaan niillä oli yhteyksiä aiemmin tehdyn assosiaatiotutkimuksen tuloksiin" (emt., s. 23-24).

Segers huomauttaakin, että "vaikka esteettinen objekti on yksilöllinen psyykinen kokonaisuus, se ei silti ole yksinomaan subjektiivinen tai mielivaltainen, koska se voidaan konstruoida vain jatkuvassa suhteessa kieliyhteisöön" (s. 34). Huomattakoon Segersin käsitteellinen tarkkuus; hän ei samaista **yksilöllistä** ja **subjektiivista**.

Nämä olivat vain poimintoja Segersin suppean mutta rikkaan kirjan annista. Toivottavasti tiedotustutkijat löytävät hänet itse.

Reseptiotutkimus ja tiedotustutkimus

Toinen esiteltävä julkaisu sisältää kirjallisuudentutkijoiden seminaarissa Tampereella 3.-4.5.1985 esitetyt 'paperit' ja tiivistelmän keskusteluista. Myös Segers on mukana ja täydentää eräiltä osin kirjansa ajatuskulkuja. Teoreettisesti kiintoisia ovat myös ainakin Leena Kirstinän esitys jo mainitusta avoimesta kohdasta sekä Yrjö Varpion kommentit; hänen varsinainen aiheensa on historiallinen klassikkoreseptio (Aleksis Kivi 1900-luvulla), mutta hän käy myös yleistä keskustelua.

Osa seminaarin esityksistä operoi empiirisellä historiallisella aineistolla ä la Janne Tarmio, Odotushorisontit Suomessa Runebergista Kiveen, sekä Erja Laurila-Hellman, Venäläisiä näkökulmia Kalevalan autonomian aikana.

Mitä reseptiotutkimus sitten näiden julkaisujen valossa voi välittömästi tai välillisesti antaa tiedotustutkimukselle?

Joissakin kohden kirjoittajat viittaa-

vat eksplisiitisti **perinteisiin tiedotusvälineisiin**, joihin kaunokirjallisuutta ei sen erikoisuuteen vuoksi ole ollut tapana sisällyttää. Varpio huomauttaa (Hosiaisuusluoma, emt., s. 34) että sanataideteos "säilyttää tuoreutensa toisin kuin esimerkiksi sanomalehti", minkä vuoksi saman tekstin reseption muutokset eri ajankohdina edellyttävät historiallisia pitkittäisleikkauksia, joita joukkotiedotussanomien vastaanoton tutkimuksessa harvoin samassa mielessä tarvitaan. Segers toteaa kirjassaan (emt., s. 15-16), että esim. sanomalehtiutisessa ei sallita samaa "epämääräisyyttä" kuin sanataideteoksessa, koska epämääräisyys tekisi "välitetyttä tiedosta monitulkintaista". Tähän voidaan huomauttaa, että toki on myös monitulkintaista journalismia, mutta silti väitetty ero yleisellä tasolla pätee.

Niin ikään - Segersin kirjan mukaan - "fiktiivisiä tekstejä" toisin kuin esim. sanomalehtiutisia "ei lueta ensisijaisesti siksi, että lukija saisi informaatiota ympäröivästä todellisuudesta ---." Kommenttini tähän on, että informoiva funktio on journalismissa korostetusti esillä mutta journalismilla on muitakin tehtäviä. Toisaalta taas fiktiokin kaikkien muiden funktioidensa ohessa informoi vastaanottajaansa muusta todellisuudesta ja tekee sen luonteensa pakosta, myös silloin kun enempää kirjailija kuin lukijaakaan eivät sitä haluaisi.

Nämä hajahuomiot ja -kommentit eivät ehkä vielä avaa kiintoisia näkökulmia. Itsekin painotan enemmän Segersin käsitystä kaunokirjallisen viestintäprosessin luonteesta. Se käy ilmi useista kohdista hänen tekstejään, ehkä selkeimmin Hosiaisuusluoman julkaisun Keskustelua-jaksosta: "Itse haluaisin tutkia lukijoiden näkökulmasta kirjallisuuden kommunikaatio-prosessia, ja tämä prosessi käsittää lukijan, tekstin, kirjailijan ja yhteiskunnan yhdessä. Näitä neljää elementtiä voidaan tietenkin tutkia samalla kertaa ja jotakin elementtiä on alleviivattava." (emt., s. 185-186).

Lähettäjä-sanoma-väline-vastaanottaja ... Totta kai tämäntyyppisiä joukkotiedotusprosessimalleja on sovellettu mekaanisesti ja yksinkertaisesti, mutta toisaalta kyseiseen prosessiin reaali maailmassa kuuluvat lähettäjä, sanoma jne., ja prosessia realistisesti tutkittaessa on eri elementtejä eriteltävä sekä erikseen

että yhdessä. Vai miten sitten?

Reseptioestetiikka ei esitellyissä julkaisuissa tarkoita huomion kiinnittämistä vain lukijaan; lukija ei luo 'lopputulosta' tekstistä täysin riippumatta. Hosiaisuusluoman julkaisussa (s. 86) Segers kutsuu kriittisesti "äärimmäisten reseptioestetiikkojen" nimellä niitä, jotka vähättelevät kaunokirjallisen viestintäprosessin muita osatekijöitä kuin lukijaa.

Segersiä ja muita tässä esiteltyjä reseptioestetiikkoja ei kukaan voine perustellusti väittää empirismin edustajiksi, mutta **empiirikkoja** he ovat ja haluavat olla, mikä on tietenkin aivan toinen asia. Kirjansa päätteeksi Segers korostaa, että reseptiotutkimuksen "tulee tukeutua käytännölliseen tekstin- ja lukijatutkimukseen" (emt., s. 135). Arvostellessaan tekstikeskeisen reseptiotutkimuksen tunnettua edustajaa Wolfgang Iseriä Segers katsoo tämän päätyneen lähelle sitä samaa hermeneutiikkaa, josta hänen tarkoituksensa oli irtautua.

Tässä yhteydessä Segers tuntuu samaistavan hermeneutiikan pyrkimykseen "kartoittaa tekstin vaikutusmahdollisuudet tekstistä itsestään käsin implisiittisen lukijan teoreettisen konstruoinnin avulla" (emt., s. 117). Hän ei ehkä tunne sellaista semioottista tutkimusta, jota ymmärtääkseni luonnehtii hermeneuttinen ote mutta joka samalla menee ihmisten pariin inventoimaan niitä merkityksiä joita he, eivät vain tutkija itse, tekstile antavat (ks. esim. David Morley, Kulttuuriset muuntumat: vastarinnan politiikkaa, *Tiedotustutkimus* 1/1985). Sen sijaan hän kritikoii useassa kohden kirjallisuustutkimuksen "vanhaa - hermeneuttista - paradigmaa" (emt., s. 119).

Kysymyksiä herää

Miksi sukulaistieteetkin ainakin jossakin historiallisessa tilanteessa kehittyvät aika lailla eri jalkaa? Miksi hermeneutiikka on kirjallisuudentutkimukselle vanhaa paradigmaa, mutta tiedotustutkimukselle ainakin Suomessa uutta?

Miksi tiedotusopillinen yhteisö ei käynyt enemmän kuin kävi kriittistä keskustelua esim. työryhmän artikkelista *Hetken kuluttua: uutiset!* (*Tiedotustutkimus* 4/1981), jossa ryhmä, K. Pietilä johtavana voimana, konstruoi valmiiksi ne merkitykset, jotka yleisö tv- ja vähän

myös radiouutisille - muka - antaa? Korostan: muka; työryhmän väitteet ovat osaksi kyseenalaistettavissa. Voin kuvitella miltä Segersin kasvot näyttäisivät, jos hänelle käännettäisiin tuo artikkeli.

K. Pietilä, vaikka sympaattista kyllä myöntää saamansa kritiikin tietystä näkökulmasta oikeutetuksi (ks. Kauko Pietilä, **Joukkotiedotuksen sosiologiaa pelastamassa**, Tiedotustutkimus 3/1985, s. 5), jatkaa tuossa astikkelissaankin epäempiiristen 'positioteoreettisten' väitteiden esittämistä empiirisesti tutkitavissa olevista ilmiöistä. Eikö yhteiskuntatieteissä enää tarvitakaan empiriaa? Vai - tämä on suopeamielisempi tulkinta - onko hän vuosien teoreettisen työn jälkeen vielä joskus tulossa empiriaankin?

Minulla on enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Kuitenkin luulen subjektivistisen illuusion tai sen puuttumisen jakavan tutkijat dikotomisesti. Tuon illuusion vallassa olevat kuvittelevat kykenevänsä jotenkin valaistuina konstruimaan yleisön tekstille antamat merkitykset valmiiksi yleisön itsensä puolesta, kun taas tuosta illuusiosta vapautuneet ä la Segers ja muut reseptioesteetikot menevät lopuksi empiirikkoina yleisön pariin.

Pertti Hemánus

Kulttuurin lainapalloja laskemassa

JALONEN, Olli: Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Otava 1985. 302 sivua.

Ranskassa ja Kanadassa kulttuuririippuvuuksien tutkimus on vanhaa perua. Tuloksista sinnyt huolestus on purkautunut välillä rajuihin, välillä hupaisiinkin vaateisiin kulttuuristen suojamuurien tarpeellisuudesta - esimerkkinä vaikkapa Kanadan klassikko, Massey Report vuosil-

ta 1949-51. Australia ja Uusi Seelanti ovat nyt astumassa samaan ruutuun. Näistä erillään ja eri äänilajissa kehitysmaissa on puhuttu kulttuurikolonialismin purkamisen puolesta. Cees Hamelinkin kaltaiset tiedotustutkijat ovat soveltaneet riippuvusteorioita tiedonvälitykseen ja kulttuurituotantoon ja päätyneet perin synkkiin näkymiin: heidän mukaansa vuosisatoja rakennetut kulttuurit litistyvät satelliiteista syydetyn tarjonnan alle periferiassa.

Suomessa tämä aihepiiri ei ole tuntunut kiintoisalta sitten 1930-luvun, jolloin Eino Railo ja kumppanit puhuivat kotikuusen huminan puolesta amerikkalaista "humbuugia" vastaan. Joskus Reporadion aikoihin teemaa pikkuisen palloteltiin, ja 1970-luvulla se samastettiin flow-tutkimukseen - silkka ajatusvääristymä, mutta tämä on antanut aiheen sille, että kulttuurisuuntautuneisuuden ja -riippuvuuden tutkimus on leimattu seitsemänkymmenlukulaiseksi. Pahempaa herjaa tuskin voi konsensus-Suomen brittiläisittäin virittyneessä tiedotustutkimuksessa kenenkään niskaan syytää! Välipä hällä, että puusta katsoen riippuvuuksien tutkimus näyttäisi hyvinkin sopivan brittiläistyypisen kulttuuritutkimuksen osaksi - ja vielä vähemmän väliä on sillä, että Suomi nyt ehkä ensi kerran todella saattaa sopia Hamelinkin hahmottelemaan shabluunaan: koskaan ennen ei kototuotoinen kulttuuri ole ollut yhtä ahtaalla ylikansallisten paineiden kanssa kuin nyt.

Ihka yllättäen Marshall MacLuhan "maailmankylineen" ja liberalismiin vanhat profeetat ovat nousseet meillä arvoon arvaamattomaan, joskaan heidän nimiinsä ei suoraan vannota. Puhutaan vain siitä, miten maailma on kutistunut ja kulttuurit ovat sulautuneet toisiinsa. Kunnan intellektuellille on tähdellisempää tietää, mitä tapahtuu Lontoossa kuin Pieksämäellä. Tiedon vapaata virtaa ei siksi ole syytä kahlita. Jos kansa taas haluaa roskaa, mikä onkaan osuvampaa kuin antaa kansan tahdon demokraattisesti toteutua.

Väliinputoaja

Tässä ilmastossa ei Olli Jalosen kirjalle voi povata listaykkösen tai edes arvostelumenestyksen sijaa. Jalonen puhuu vää-